

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version: Antikainen, M. ; Paavola, H. ; Salonen, M. & Wiman, S. (2015) Maahanmuuttajataustaiset oppijat koulutuksen haku- ja nivelvaiheissa. Teoksessa Tuula Pirinen (toim.) Maahanmuuttajataustaiset oppijat suomalaisessa koulutusjärjestelmässä - koulutuksen saavutettavuuden ja opiskelun aikaisen tuen arviointi. Helsinki: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus, 61-83.

Maahanmuuttajataustaiset oppijat koulutuksen haku- ja nivelvaiheissa

Maire Antikainen, Heini Paavola, Mika Salonen ja Sirkka Wiman

Koulutuksen *nivelvaiheella* tarkoitetaan tässä arvioinnissa oppijan iän mukaista siirtymää eri koulutusasteiden välillä. Huomion kiinnittäminen nivelvaiheiden sujuvuuteen on Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012a) yksi painopiste. Myös Monikulttuurisuustaitojen kehittäminen kouluyhteisössä (MOKU) -ohjelman arviointi korostaa tarvetta nivelvaiheiden selkiyttämiseksi ja sujuvoittamiseksi (Gustafsson ym. 2010).

Seuraavissa luvuissa tarkastellaan maahanmuuttajataustaisten oppijoiden kannalta keskeisiä nivelvaiheita ja niissä erityisesti perusopetukseen valmistavaa opetusta ja ammatilliseen peruskoulutukseen valmistavaa koulutusta sekä nivelvaiheisiin liittyviä tiedonsiirtokäytänteitä.

5.1 Nivelvaihe ennen perusopetusta

Perusopetuslain muutoksen (12.12.2014/1040, 26 a§) mukaan kaikkien lasten tulee oppivelvollisuuden alkamista edeltävänä vuotena osallistua vuoden kestävään esiopetukseen tai muuhun esiopetuksen tavoitteet saavuttavaan toimintaan, ja lain mukaan lapsen huoltajan on huolehdittava siitä, että näin tapahtuu. Tämä muutos on merkittävä erityisesti maahanmuuttajataustaisten lasten kannalta, koska sisäministeriön arvion (2015) mukaan vuonna 2011 kaikista esikouluikäisistä vieraskielisistä lapsista vain noin 90 prosenttia osallistui esiopetukseen, kun koko väestön osalta lähes jokainen lapsi osallistui siihen.

Jos lapsi tai nuori sen sijaan saapuu maahan vasta esi- tai perusopetusiässä eivätkä hänen suomen tai ruotsin kielen taitonsa ja/tai muut valmiutensa riitä esi- tai perusopetuksen ryhmässä opiskelemiseen, hänet voidaan ohjata perusopetukseen valmistavaan opetukseen (Opetushallitus 2009).

5.1.1 Perusopetukseen valmistava opetus

Perusopetuslain mukaan (19.12.2008/1037, 9 §) perusopetukseen valmistavan opetuksen laajuus vastaa yhden vuoden oppimäärää. Opetusta annetaan 6–10-vuotiaille vähintään 900 tuntia ja tätä vanhemmille vähintään 1 000 tuntia. Opetusta varten ei ole määritelty valtakunnallista tuntijakoa eikä oppimäärää. Perusopetuslain mukaan oppilaille on oikeus työpäivinä opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen ja ohjaukseen. (Opetushallitus 2009.)

Perusopetukseen valmistavan opetuksen opetusryhmien muodostamisesta päättää opetuksen järjestäjä. Opetus järjestetään oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti, ja opetuksella varmistetaan opetussuunnitelman mukaisten ja oppilaiden omissa opinto-ohjelmissa asetettujen tavoitteiden saavuttaminen. Valmistavan opetuksen aikana oppilas voidaan integroida suomen- tai ruotsinkielisiin oppilaan ikätasoa vastaaviin perusopetuksen ryhmiin hänen oman opinto-ohjelmansa mukaan ja siinä määritellyillä tavoilla, ja hänellä on oikeus siirtyä perusopetukseen jo ennen edellä todettujen tuntimäärien täyttymistä, jos hän pystyy seuraamaan opetusta. (Opetushallitus 2009.)

Maahanmuuttajataustaisten oppilaiden osuus perusopetuksen valmistavassa opetuksessa on lisääntynyt merkittävästi kymmenessä vuodessa: kun vuonna 2002 maahanmuuttajataustaisia oppilaita oli valmistavassa opetuksessa 1497, niin vuonna 2012 määrä oli 2493. Valmistavaa opetusta tarjoavien suomenkielisten opetuksen järjestäjien määrä tuona aikana on ollut 56–72 ja ruotsinkielisten kolmesta viiteen. (Opetushallitus 2014a; Tilastokeskus 2013.)

Tähän arviointikyselyyn vastanneista esiopetuksen järjestäjistä (n = 70) perusopetukseen valmistavaa opetusta on 29:llä ja perusopetuksen järjestäjistä (n = 161) 67:llä. Niiden järjestämässä perusopetukseen valmistavassa opetuksessa on yhteensä 2313 oppijaa, joista puolet (1155) opiskelee vuosiluokkien 1–6 kouluissa. Loput ovat varsin tasaisesti jakautuneina esiopetuksen yhteyteen sekä vuosiluokkien 7–9 ja vuosiluokkien 1–9 kouluihin. 106 oppijan ilmoitetaan lisäksi opiskelevan jossain muualla, muun muassa 15–18-vuotiaiden/nuorten ryhmässä, ammattioppilaitoksessa (kaksi mainintaa), aikuislukiossa tai toisen kunnan valmistavassa opetuksessa. Oppijoiden määrä järjestäjittäin vaihtelee suuresti.

Perusopetukseen valmistavan opetuksen järjestäjistä 80 prosenttia myös tiedottaa siitä⁷. Järjestäjät pitivät tiedottamista keskimäärin erittäin tarpeellisena ja arvioivat, että tiedottamisella pystytään vastaamaan maahanmuuttajataustaisten oppijoiden tarpeisiin vähintäänkin hyvin, 11–50:n ja yli sadan oppijan järjestäjien mukaan jopa erinomaisesti. (Liitekuvio 1)

⁷ Kysymystä ei esitetty esiopetuksen järjestäjille.

Oppijan ohjaaminen perusopetukseen valmistavaan opetukseen

Maahanmuuttajataustaisten lasten suomen tai ruotsin kielen taidon arviointiin käytetään soveltaen samoja testejä kuin suomea tai ruotsia äidinkielenään puhuville lapsille. Käytössä on myös erityisesti maahanmuuttajataustaisille lapsille tarkoitettuja testejä sekä opetuksen järjestäjien omia testejä, jotka on muokattu olemassa olevista testeistä. Oppimisvalmiustestejä käytettäessä huomio tulisi painokkaammin kiinnittää lapsen taustaan (ks. esim. Paavola 2007). Laaksosen (2007) tutkimuksen perusteella maahanmuuttajaoppilaat tarvitsevat positiivista erityiskohtelua, kielellistä tukea, yksilöllistä ohjausta, pieniä opetusryhmiä ja hyvinvointia edistäviä toimintamalleja kotoutumis- ja koulutuspolulle.

Arviointiin osallistuneista esiopetuksen järjestäjistä 85 prosenttia ja perusopetuksen järjestäjistä 89 prosenttia ohjaa maahanmuuttajataustaiset lapset perusopetukseen valmistavaan opetukseen kielitaidon perusteella. Kielitaitoa pidetään sekä esi- että perusopetuksessa erittäin tärkeänä perusteena, jota käyttämällä oppijoiden yksilölliset tarpeet voidaan lähes kaikkien järjestäjien mielestä ottaa huomioon erinomaisesti. 51–100 oppijan perusopetuksen järjestäjien mukaan nämä tarpeet voidaan ottaa huomioon hyvin, ja 51–100 oppijan esiopetuksen järjestäjien mielestä vain tyydyttävästi. (Liitekuvio 2)

Oppimisvalmiustestejä maahanmuuttajataustaisten lasten ohjaamisessa perusopetukseen valmistavaan opetukseen käyttää esiopetuksessa 25 prosenttia ja perusopetuksessa 36 prosenttia järjestäjistä. Ohjaamisen perusteena oppimisvalmiustestit arvioidaan molemmilla koulutusasteilla vain melko tärkeiksi (liitekuvio 3), mutta vastaajat ovat asiasta keskenään varsin erimielisiä. Ne harvalukuiset järjestäjät, jotka kysymykseen ovat vastanneet, ovat kuitenkin sitä mieltä, että niilläkin on onnistuttu vastaamaan oppijoiden tarpeisiin keskimäärin hyvin, osa jopa erinomaisesti.

Esiopetuksen järjestäjistä vain viisi (18 %) kertoo ohjaavansa kaikki maahanmuuttajataustaiset lapset perusopetukseen valmistavaan opetukseen. Kaikilla näistä järjestäjistä on enintään kymmenen maahanmuuttajataustaista oppijaa. Perusopetuksen järjestäjistä näin toimii 18 järjestäjää (28 %), mutta niiden kohdalla maahanmuuttajataustaisten oppijoiden määrä ei vaikuta asiaan.

Myös arviointikäynneillä kävi ilmi, että osa opetuksen järjestäjistä ohjaa kaikki ne oppijat, jotka eivät ole aiemmin olleet Suomessa perusopetuksessa, suoraan valmistavaan opetukseen ilman suomen kielen taidon ja/tai oppimisvalmiuksien kartoittamista. Avovastauksissa kolme perusopetuksen järjestäjää kertoo käyttävänsä ohjaamisen perusteena oppijan kiintiöpakolaistaustaa.

Perusopetukseen valmistavan opetuksen järjestäminen

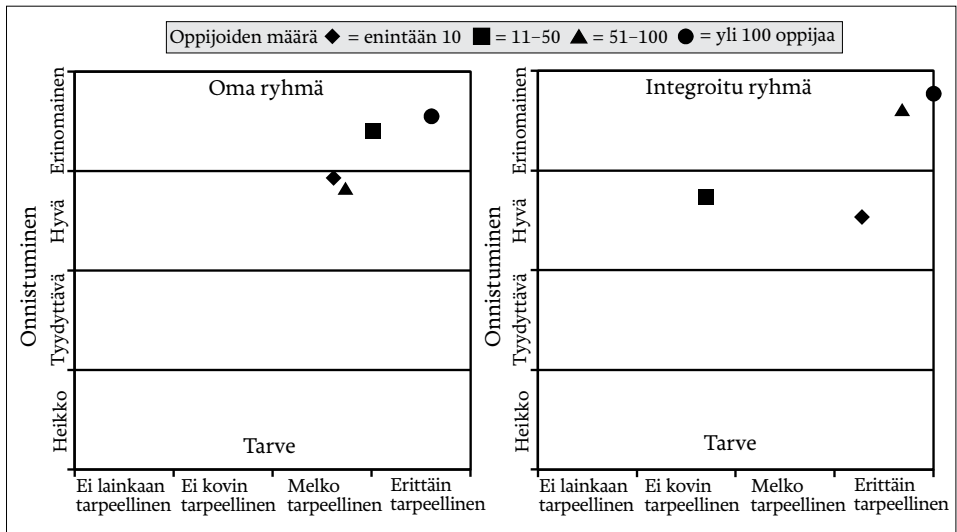
Esiopetuksessa perusopetukseen valmistava opetus järjestetään lähes aina muuhun opetukseen integroituna ja vain harvoin omassa ryhmässään riippumatta maahanmuuttajataustaisten lasten määrästä. Mitä enemmän maahanmuuttajataustaisia lapsia esiopetuksessa on, sitä paremmin järjestäjät myös kokevat onnistuvansa vastaamaan maahanmuuttajataustaisten lasten tarpeisiin nimenomaan integroidussa ryhmässä: enintään 50 oppijan järjestäjät pitävät onnistumista hyvänä ja yli 50 oppijan järjestäjät erinomaisena. Omassa ryhmässään järjestetyn valmistavan opetuksen onnistumisesta ei raportoi yksikään esiopetuksen järjestäjä.

Perusopetuksessa valmistavaa opetusta ilmoittaa järjestävänsä omassa ryhmässään 45 perusopetuksen järjestäjää, ja käytäntö on sitä yleisempi, mitä enemmän järjestäjällä on maahanmuuttajataustaisia oppilaita. Omaa ryhmää pidetään melko tarpeellisena; yli sadan oppijan järjestäjät pitävät sitä erittäin tarpeellisena (kuvio 4). Yli sadan sekä 11–50 oppijan järjestäjien mielestä näin järjestetyllä opetuksella oppilaiden yksilöllisiin tarpeisiin voidaan vastata erinomaisesti ja muidenkin mielestä hyvin.

”Erityisesti isommille oppilaille oma erillinen ryhmä tehostaa suomen kielen oppimista. Isompia oppilaita tietysti integroidaan vahvasti yleisopetukseen.”
(perusopetuksen järjestäjä, 51–100 maahanmuuttajataustaista oppijaa)

35 perusopetuksen järjestäjää integroi valmistavan opetuksen muuhun opetukseen, joten osa järjestäjistä käyttää molempia tapoja valmistavan opetuksen järjestämiseen. Integrointia muuhun opetukseen pidetään myös melko tarpeellisena, ja ne jotka sitä järjestävät, katsovat myös sen vastaavan maahanmuuttajataustaisten oppijoiden tarpeisiin hyvin – pieni määrä yli sadan oppijan järjestäjiä (n = 4) jälleen erinomaisesti.

Tyytyväisyydestä huolimatta yhdessä avovastauksessa todetaan, että perusopetukseen valmistavaa opetusta tulisi kehittää erityisesti yläkouluissa, ja kaksi yli sadan oppilaan järjestäjä toteaa, että uusia vaihtoehtoja tai pedagogisia ratkaisuja valmistavaan opetukseen olisi hyvä kokeilla/löytää.

Kuvio 4. Perusopetuksen järjestäjien näkemykset valmistavan opetuksen järjestämisen tarpeellisuudesta omassa ryhmässä ja integroidussa ryhmässä sekä onnistumisesta niiden avulla oppijoiden yksilöllisten tarpeiden huomioimisessa

5.1.2 Nivelvaiheen tiedonsiirtokäytännöt

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2010) mukaan varhaiskasvatus ja siihen kuuluva esiopetus sekä perusopetus muodostavat lapsen kehityksen kannalta johdonmukaisesti etenevän kokonaisuuden. Sen toteutumiseksi esiopetuksen opetussuunnitelmassa tulee kuvata yhteistyö muun varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen kanssa. Esiopetuksen aikana myös jatketaan muussa varhaiskasvatuksessa toteutettavaa yhteistyötä huoltajien kanssa ja luodaan pohjaa myöhemmälle kodin ja koulun yhteistyölle. Erilaisia kodin ja esiopetuksen vuoropuhelua tukevia yhteistyömuotoja kehitetään koko esiopetuksen ajan ja erityisesti siirryttäessä muusta varhaiskasvatuksesta esiopetukseen tai esiopetuksesta alkuopetukseen. Esiopetuksen loppuvaiheessa lapsen huoltajalle tulee antaa tietoa ja mahdollisuus keskustella lapsen koulunkäynnin aloittamiseen liittyvistä kysymyksistä ja mahdollisista erityistarpeista opettajien ja oppilashuollon asiantuntijoiden kanssa. (Opetushallitus 2010b.)

Perusopetuksen ensimmäisten vuosiluokkien aikana jatketaan esiopetuksen aikana syntynyttä yhteistyötä kodin ja koulun välillä. Tätä vuoropuhelua tukevia yhteistyömuotoja tulee kehittää koko perusopetuksen ajan ja erityisesti siirryttäessä kouluasteelta toiselle tai muissa siirtymävaiheissa. (Opetushallitus 2004a.)

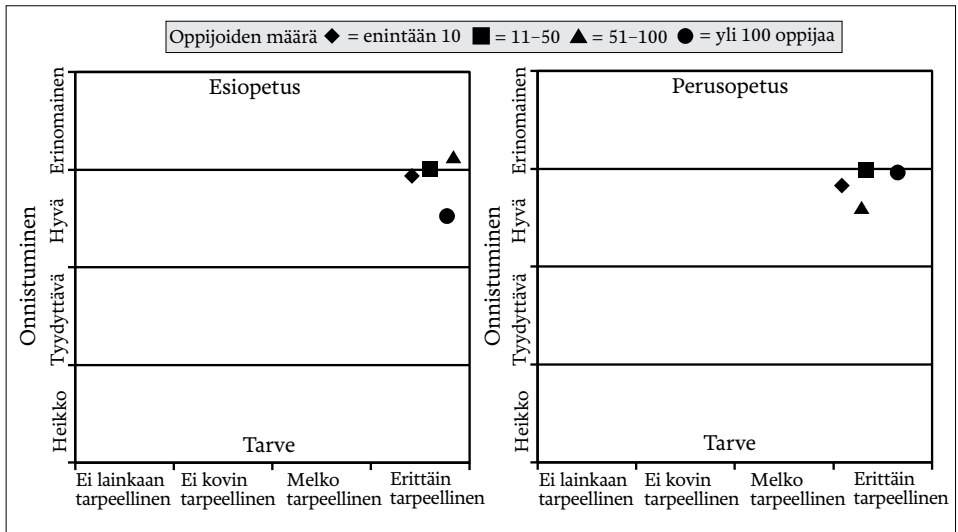
Opetushallituksen selvityksen mukaan esi- ja alkuopetuksen opettajien eniten käyttämiä yhteistyömuotoja ovat alkuopetuksen opettajien tutustuminen lapsiin, opettajien yhteiset tapaamiset ja neuvottelut, muun muassa kouluuntuloneuvottelut, ja esiopetuksen oppilaiden tutustuminen kouluun. Hyvin toimivaan yhteistyöhön vaikuttavat opettajien mielestä toimipaikkojen läheinen sijainti, hyvät henkilösuhteet ja pitkät perinteet. Hyviä yhteistyömalleja ja hyvää organisointia kuntatasolla pidetään tärkeinä, ja myös yhteiset koulutuspäivät edistävät yhteistyötä. (Siniharju 2007.)

Osallisena Suomessa -hanke (2013) korostaa, että maahanmuuttajataustaisen lapsen onnistunut siirtyminen varhaiskasvatuksesta esiopetuksen kautta perusopetukseen vaatii sekä hyviä rakenteellisia ratkaisuja että nivelvaiheissa tapahtuvan toiminnan tietoista kehittämistä. Opetuksen jatkuvuuden kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että lapsen edistymisestä ja valmiuksista kertovat tiedot siirtyvät eri koulutusasteiden tai opetusryhmien välillä. Lapsen siirryessä esiopetuksesta perusopetukseen uuden ryhmän opettajan tulee saada tietoa myös lapsen suomen kielen taidon kehittymisestä. Tämä palvelee ennen kaikkea lasta itseään, koska tietojen siirryessä hänet voidaan ottaa vastaan uudessa ryhmässä hänen senhetkinen tilanteensa huomioon ottaen. Jouhevaa siirtymistä voidaan jo päivähoitossa edistää kielitietoisien kasvatuksen keinoin. (Tarnanen ym. 2013.)

Osallisena Suomessa -hankkeen mukaan maahanmuuttajataustaisen oppilaan opetuksen jatkumoa ja koulutusasteiden välisten nivelvaiheiden saumattomuutta voidaan edistää myös opetuksen alueellistamisella, mikä tarkoittaa sitä, että oppilaiden – myös maahanmuuttajataustaisten – tarvitsemat tukitoimet ovat saatavissa lähikoulusta ilman, että tukea tarvitsevien on siirryttävä keskitetysti toiseen kouluun saadakseen tukea. Tämän periaatteen mukaisesti maahanmuuttajataustaisille lapsille tarjottaisiin perusopetukseen valmistavaa opetusta, suomi toisena kielenä -opetusta ja oppilashuoltoa osana perusopetusta lähinnä kotia sijaitsevassa koulussa, jolloin heillä olisi polku varhaiskasvatuksesta perusopetukseen lähellä kotiaan. (Tarnanen ym. 2013.)

Tähän arviointiin osallistuneista **esiopetuksen** järjestäjistä 57:llä (85 %:lla) on nivelvaiheeseen sovittuja menettelytapoja, kuten esimerkiksi nivelpalavereja maahanmuuttajataustaisten lasten opiskelun kannalta olennaisten tietojen siirtämiseksi. Ne kymmenen järjestäjää, joilla sovittuja menettelytapoja tiedonsiirtoon ei ole, ovat yhtä lukuun ottamatta järjestäjiä, joilla on vain vähän maahanmuuttajataustaisia lapsia (enintään kymmenen). Nivelvaiheen menettelytavat ovat kuitenkin kaikille tuttuja.

Perusopetuksen järjestäjistä sovittuja menettelytapoja maahanmuuttajataustaisten oppilaiden tietojen siirtämiseksi koulutuksen nivelvaiheissa on 117 järjestäjällä (77 %:lla). Niillä järjestäjillä, joilla tällaisia menettelytapoja ei ole (n = 28) tai jotka eivät tunne asiaa (n = 7), on kolmea poikkeusta lukuun ottamatta kaikilla enintään 50 maahanmuuttajataustaista oppijaa.

Kuvio 5. Esi- ja perusopetuksen järjestäjien näkemykset nivelvaiheisiin sovitun tiedonsiirron menettelytapojen tarpeellisuudesta ja onnistumisesta niiden avulla oppijoiden yksilöllisten tarpeiden huomioimisessa

Esi- ja perusopetuksen järjestäjät pitävät nivelvaiheisiin sovitun tiedonsiirron menettelytapoja yksimielisesti erittäin tarpeellisina, ja esiopetuksen järjestäjät pitävät niitä vielä jonkin verran tarpeellisempina kuin perusopetuksen järjestäjät (kuvio 5). Molempien koulutusasteiden opettajat pitävät tiedonsiirron menettelytapojen tarpeellisuutta vieläkin suurempana kuin järjestäjät, ja esiopetuksen opettajat selvästi suurempana kuin perusopetuksen opettajat.

Kuviosta 5 ilmenee myös, että sekä esi- että perusopetuksen järjestäjien mielestä maahanmuuttajataustaisten lasten tarpeisiin onnistutaan sovitulla tiedonsiirron menettelytavoilla vastaamaan vähintäänkin hyvin. Erinomaisesti onnistumisensa arvioivat 11–50 ja 51–100 oppijan esiopetuksen järjestäjät. Myös opettajien mielestä tiedonsiirron menettelytavoilla on onnistuttu hyvin, esiopetuksen opettajien mielestä erinomaisesti.

Myös arviointikäynneillä kaikki haastatellut järjestäjien edustajat ja opettajat olivat sitä mieltä, että nivelvaiheyhteistyö erityisesti esi- ja alkuopetuksen välillä toimii hyvin. Nivelvaiheessa järjestetään muun muassa vierailuja, yhteisiä opetustuokioita ja kummioppilastoimintaa. Pienissä kunnissa, joissa esiopetus on fyysisesti koulun joko läheisyydessä tai yhteydessä, toistuvien arjen tapaamisten lisäksi muita nivelvaihetta tukevia menettelyjä ei välttämättä tarvita. Tiedonsiirtopalavereja järjestetään erityisesti suurissa kunnissa, joissa myös oppijamäärät ovat suuret. Nivelvaiheiden kehittämiseen on panostettu paljon, ja yksiköiden välistä yhteistyötä ja yhteisiä näköaloja pidetään tärkeinä. Hyvänä käytäntönä tuotiin esiin nivelvaiheiden tiedonsiirtoon kehitetty

kasvun ja oppimisen seurantalomake, joka seuraa lasta koko kouluajan. Opettajat pitävät lomaketta erittäin hyödyllisenä, vaikkakin täyttövaiheessa raskaana. Sen kautta saatujen tietojen avulla on voitu jo ennen lukuvuoden alkamista suunnitella oppilaskohtaiset tuen tarpeet kaupungissa, jossa maahanmuuttajataustaisten oppijoiden määrä on suuri.

Arviointikäynneillä korostettiin, että lapsen siirtyessä esiopetuksesta perusopetukseen tärkeää on se, mitä lapsen esiopetussuunnitelmaansa on kirjattu. Esiopetus on myös avainasemassa, kun arvioidaan, tarvitseeko lapsi esiopetuksen jälkeen vielä perusopetukseen valmistavaa opetusta. Yhden järjestäjän mukaan tämä tarve kartoitetaan esiopetusvuoden aikana jatkuvan arvioinnin ja marras-joulukuussa tehtävän kielitaidon arvion perusteella. Monin paikoin tähän arviointiprosessiin osallistuvat myös lapsen huoltajat, suomi/ruotsi toisena kielenä -(lastentarhan)opettaja ja/tai kiertävä erityislastentarhanopettaja. Muita yhteistyökumppaneita ovat neuvola, perheneuvola ja varhaisen tuen palvelut.

Päätelmiä

Esiopetuksessa perusopetukseen valmistava opetus järjestetään lähes aina muuhun opetukseen integroituna riippumatta maahanmuuttajataustaisten lasten määrästä, ja sen myös koetaan palvelevan hyvin maahanmuuttajataustaisten lasten tarpeita. Tämä liittyy luontevasti siihen, että esiopetuksessa lasten toivotaan mahdollisimman nopeasti löytävän paikkansa ryhmässä, saavan ystäviä ja oppivan suomen/ruotsin kielen.

Perusopetuksessa valmistavaa opetusta järjestetään omissa ryhmissä sitä useammin, mitä enemmän järjestäjällä on maahanmuuttajataustaisia oppilaita, ja yli sadan oppilaan järjestäjät pitävätkin omaa ryhmää erittäin tarpeellisenä. Oman ryhmän avulla oppilaiden yksilöllisiin tarpeisiin voidaan vastata keskimäärin erinomaisesti, mutta integroidussakin ryhmässä hyvin. Silti vaihtoehtoja ja uusia pedagogisia ratkaisuja kaivataan jossain määrin varsinkin yläkoulussa.

Arviointiaineiston perusteella esi- ja perusopetuksen välisen nivelvaiheen tiedonsiirtoon on luotu maahanmuuttajataustaisten oppijoiden osalta toimivat menettelytavat.

5.2 Nivelvaihe perusopetuksen jälkeen

Perusopetuksen jälkeinen nivelvaihe on kriittinen niin maahanmuuttajataustaisille kuin kantaväestöön kuuluville nuorille. Toisen asteen koulutuksen ulkopuolelle jäämisen riski on maahanmuuttajataustaisilla kuitenkin noin kaksinkertainen kantaväestöön verrattuna. Vielä tätä suurempi riski – yli kolminkertainen – on muualta kuin EU-maista tulleilla ensimmäisen polven maahanmuuttajilla. (Kuusela ym. 2008.) Hakuvuonna perusopetuksen suorittaneiden maahanmuuttajataustaisten nuorten ammatilliseen peruskoulutukseen pääsy on niin ikään vaikeampaa kuin kantaväestön (Jauhola 2010).

Tässä arvioinnissa toisen asteen koulutuksessa opiskelevilta maahanmuuttajataustaisilta opiskelijoilta kysyttiin, oliko heillä perusopetuksen päättövaiheessa mielestään riittävästi tietoa lukiosta ja ammatillisesta peruskoulutuksesta tai siihen valmistavasta koulutuksesta. Vastaajista (n = 237) 68 prosenttia arvioi, että heillä oli riittävästi tietoa lukiokoulutuksesta, ja jopa 80 prosenttia arvioi saaneensa riittävästi tietoa ammatillisesta peruskoulutuksesta. Vaikka opiskelijat arvioivat perusopetuksen aikana saamansa tiedotuksen hyväksi, sitä olisi heidän mielestään kuitenkin melko tarpeellista vielä lisätä – ja tämä on siis niiden arvio, jotka ovat jo päässeet toisen asteen koulutukseen. Todellinen tarve lienee siten suurempi.

Perusopetuksen järjestäjien mukaan niiden alueella perusopetuksen jälkeinen koulutustarjonta vastaa maahanmuuttajataustaisten nuorten tarpeisiin *tyydyttävästi*. Avoimissa vastauksissa nostetaan esiin sekä alueen perusopetuksen jälkeisten koulutusten aloituspaikkojen vähyys että oppijoiden kielitaitotason mukaisen koulutuksen puuttuminen. Erityistä huomiota tulisi järjestäjien mukaan kiinnittää niihin nuoriin, joiden kielitaito ei perusopetuksen jälkeen riitä jatko-opiskeluun. Tähän ryhmään voidaan lukea mukaan myös ne nuoret, jotka ovat suorittaneet peruskoulun ulkomailla.

”Jatko-opiskelua varten tarvitaan hyvä suomen kielen taito. Heikoimmassa tilanteessa ovat nuoret, jotka ovat suorittaneet peruskoulun ulkomailla ja eivät osaa vielä riittävästi suomea. Heille voidaan tarjota ainoastaan työväenopiston aikuisten suomen kielen kursseja. Tämäntyyppinen opetus ei tue jatko-opintoihin hakeutumista varten tarpeellisen kielitaidon saavuttamista.” (perusopetuksen järjestäjän edustaja, yli sata maahanmuuttajataustaista oppijaa)

Nivelvaiheen koulutukset

Perusopetuksen päättävällä nuorella, joka ei ole tullut valituksi toisen asteen koulutukseen, on kuitenkin mahdollisuus hakeutua erilaisiin nivelvaihekoulutuksiin, esimerkiksi perusopetuksen lisäopetukseen tai ammatilliseen peruskoulutukseen

ohjaavaan ja valmistavaan koulutukseen eli ammattistarttiin. Näiden koulutusten ensisijaisena tarkoituksena ei ole antaa opetuskielen lisäopetusta, ja ammattistartissa opiskelijalta jopa edellytetään sellaista kielitaitoa, että hän voi seurata opetusta ilman erityisiä järjestelyjä (Opetushallitus 2010a). Opetuskielessä lisäopetusta tarvitseville on vuodesta 1999 lakisääteisesti järjestetty maahanmuuttajien ammatilliseen peruskoulutukseen valmistavaa koulutusta (luku 5.2.1).

Ammatillisen peruskoulutuksen uudistamisen yhteydessä ammatilliseen peruskoulutukseen valmistavien ja valmentavien koulutusten rakenne ja sisällöt muuttuvat 1.8.2015 alkaen. Entiset koulutukset yhdistetään niin, että jatkossa on vain kaksi valmistavaa koulutusta: ammatilliseen peruskoulutukseen valmentava koulutus sekä työhön ja itsenäiseen elämään valmentava koulutus. Ammatilliseen peruskoulutukseen valmentava koulutus (VALMA) on vuoden kestävä moduloitu koulutus, jonka tavoitteena on vahvistaa opiskelijan opiskeluvalmiuksia ja jossa hän voi valita tarpeisiinsa sopivat koulutuksen osat. (Laki ammatillisesta peruskoulutuksesta 20.3.2015/246.)

Lukiokoulutukseen valmistavaa koulutusta on järjestetty 1.8.2014 alkaen. Koulutus on tarkoitettu sellaisille maahanmuuttajille tai vieraskielisille, joilla ei ole riittäviä kielellisiä valmiuksia suoriutua lukio-opinnoista suomen tai ruotsin kielellä. Opiskelijoilta edellytetään perusopetuksen tai vastaavan oppimäärän suorittamista tai muutoin vastaavia tietoja ja taitoja. (Lukiolaki 20.12.2013/1044, 20 §.) Lukiokoulutukseen valmistavan koulutuksen opetussuunnitelman perusteiden (Opetushallitus 2014c) mukaan koulutus on vähintään 25 kurssin laajuinen ja sen tavoitteena on antaa opiskelijalle sellaiset kielelliset ja muut valmiudet, että tämä voi hakeutua lukiokoulutukseen. Lupa järjestää lukiokoulutukseen valmistavaa koulutusta sisältyy lukiokoulutuksen järjestämislupaan (Lukiolaki 20.12.2013/1044, 3 §). Opetushallituksen ylitarkastajalta Pirjo Immonen-Oikkoselta sähköpostitse saadun tiedon mukaan (18.2.2015) syksyllä 2014 koulutuksessa aloitti 188 opiskelijaa, joista 84 oli aikuisia. Lakimuutoksen perusteluissa (HE 118/2013) opiskelijamäärän arvioidaan kasvavan aina vuoteen 2017, jolloin se asettuisi noin 700 opiskelijaan. Syksyn 2013 arvointikäyntien keskustelujen perusteella koulutuksen järjestäjät erityisesti kasvakeskuksissa olivat valmistautuneet järjestämään lukiokoulutukseen valmistavaa koulutusta.

Ammatilliseen peruskoulutukseen hakevalle annetaan kuusi valintapistettä, jos hän on suorittanut vähintään 1100 tunnin laajuisen perusopetuksen lisäopetuksen tai vähintään 20 opintoviikon laajuisen ammatilliseen peruskoulutukseen ohjaavan ja valmistavan koulutuksen, vammaisten valmentavan ja kuntouttavan opetuksen ja ohjauksen, maahanmuuttajien ammatilliseen peruskoulutukseen valmistavan koulutuksen, muuna kuin ammatillisena peruskoulutuksena järjestettävän kotitalousopetuksen, kansanopiston lukuvuoden mittaisen linjan tai vähintään 25 kurssia sisältävän maahanmuuttajille ja vieraskielisille järjestettävän lukiokoulutukseen valmistavan koulutuksen (Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus opiskelijaksi ottamisen perusteista ammatillisessa peruskoulutuksessa annetun opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksen 5 ja 9§:n muuttamisesta 143/2014, 9 §).

Edellä mainittujen koulutusten lisäksi perusopetuksen päättäneellä on mahdollisuus osallistua myös vapaan sivistystyön tarjoamiin koulutuksiin, jotka vaihtelevat lyhyistä kieli- tai muista kursseista pidempiin omaehtoiisiin koulutuksiin. Tarjolla on myös erilaisia täsmähankkeita, jotka vaihtelevat kunnittain.

5.2.1 Ammatilliseen peruskoulutukseen valmistava koulutus

Maahanmuuttajien ammatilliseen peruskoulutukseen valmistavasta koulutuksesta säädetään laissa ammatillisesta koulutuksesta (20.11.2009/892, 2 §). Koulutuksen tavoitteena on antaa opiskelijalle kielelliset ja muut tarvittavat valmiudet ammatillisiin opintoihin siirtymistä varten. Koulutuksen laajuus on vähintään 20 ja enintään 40 opintoviikkoa. (Asetus ammatillisesta koulutuksesta 811/1998, 21 §.) Koulutus valmistaa yleisesti kaikkeen ammatilliseen peruskoulutukseen, mutta sitä voidaan suunnata alakohtaisesti. Sen opetussuunnitelman perusteet on tarkoitettu ensisijaisesti tutkintoon johtavaan ammatilliseen peruskoulutukseen aikovia varten. (Opetushallitus 2008.)

Valmistavan koulutuksen opiskelijalle laaditaan hänen yksilöllisten lähtökohtiensa pohjalta henkilökohtainen opiskelusuunnitelma (HOPS), jota päivitetään koko koulutuksen ajan. Opinnot muodostuvat kielellisistä taidoista (jotka voivat sisältää myös opiskelijan oman äidinkielen opintoja), matemaattisista, tietoteknisistä ja luonnontieteellisistä taidoista, yhteiskuntatietoudesta ja kulttuurituntemuksesta sekä opiskelu- ja ammatinvalintataidoista. (Opetushallitus 2008.)

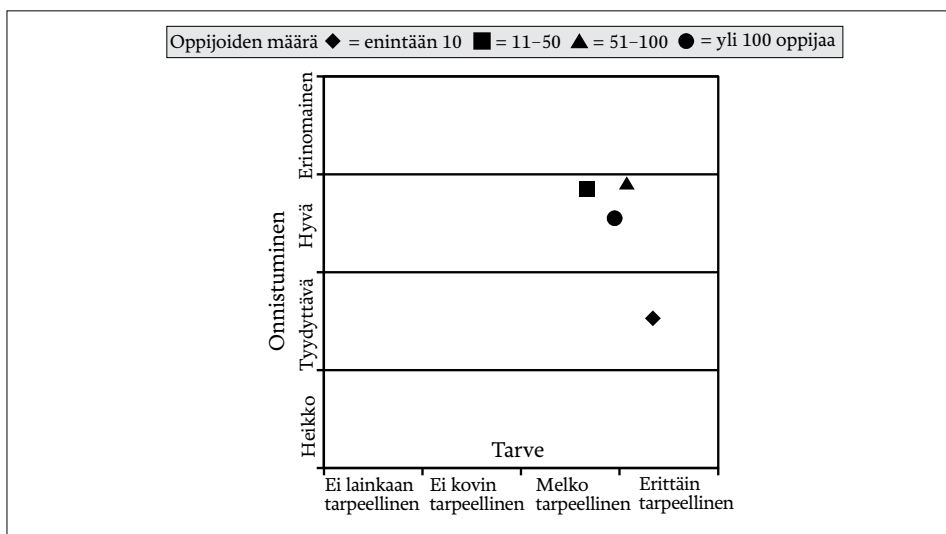
Maahanmuuttajien ammatilliseen peruskoulutukseen valmistava koulutus on luvanvaraista, ja keväällä 2012 järjestämislupa oli 55:llä koulutuksen järjestäjällä. Koulutus on ollut suosittua, ja lukuvuonna 2011–2012 koulutukseen valittuja opiskelijoita oli 1355 (Korpela ym. 2013). Tähän kyselyyn vastanneista ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjistä (n = 65) maahanmuuttajien ammatilliseen peruskoulutukseen valmistavaa koulutusta on 42:lla. Opiskelijoita tässä koulutuksessa niillä on yhteensä 4275, joista suurin osa (81 %) opiskelee oppilaitoksissa, joissa on yli 50 maahanmuuttajataustaista opiskelijaa. Opiskelijoiden määrä järjestäjittäin vaihtelee suuresti.

Ammatilliseen peruskoulutukseen valmistavasta koulutuksesta tiedottaa maahanmuuttajataustaisille henkilöille 37 järjestäjää (88 %), joista kaikilla on enemmän kuin kymmenen maahanmuuttajataustaista opiskelijaa. Nämä järjestäjät pitävät tiedottamista erittäin tarpeellisena, ja ne myös pystyvät sen avulla vastaamaan maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden tarpeisiin hyvin (liitekuvio 4). Tiedottamiseen tarvitaan järjestäjien mukaan kuitenkin vielä systemaattisuutta, monipuolisuutta ja toimivampia materiaaleja. Yksi koulutuksen järjestäjä mainitsee suullisen tiedon tavoittavan vuosittain runsaasti uusia hakijoita, ja toisen mielestä tiedotuksessa tulisi selkeämmin erottaa valmistava koulutus kielikursseista.

Ammatilliseen peruskoulutukseen valmistavan koulutuksen tarjonta ja sisältö

Kyselyssä runsas kolmannes (35 %) järjestäjistä ilmoittaa, että ne pystyvät tarjoamaan ammatilliseen peruskoulutukseen valmistavaa koulutusta kaikille halukkaille. Parhaat mahdollisuudet järjestää koulutusta kaikille halukkaille näyttävät olevan niillä koulutuksen järjestäjillä, joilla maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita on enintään 50. Syy tähän lienee se, että näillä koulutuksen järjestäjillä myös hakijamäärät ovat muita koulutuksen järjestäjiä pienemmät. Toisaalta valmistavan koulutuksen ryhmiä ei välttämättä järjestetä joka vuosi, jos hakijoita ei ole riittävästi. Valmistavaan koulutukseen toivotaankin lisäpaikkoja erityisesti niillä alueilla, joilla maahanmuuttajien määrä on keskimääräistä suurempi. Nämä järjestäjät (kaikilla yli kymmenen maahanmuuttajataustaista opiskelijaa) pitävät erittäin tärkeänä mahdollisuutta tarjota valmistavaa koulutusta kaikille halukkaille, kun taas enintään kymmenen maahanmuuttajataustaisen opiskelijan järjestäjät pitävät tätä mahdollisuutta vain melko tärkeänä (liitekuvio 5).

Lähes kaikki koulutuksen järjestäjät ovat yhtä mieltä siitä, että valmistavassa koulutuksessa vahvistetaan opiskelijoiden kielitaidon ohella niitä opiskeluvalmiuksia, joita he tarvitsevat ammatillisessa peruskoulutuksessa. Siitä huolimatta ne pitävät melko tarpeellisena sitä, että opiskeluvalmiuksiin panostetaan koulutuksessa vieläkin enemmän (kuvio 6). Erittäin tarpeellisena sitä pitävät enintään kymmenen maahanmuuttajataustaisen opiskelijan koulutuksen järjestäjät (n = 4), jotka myös arvioivat onnistuneensa valmistavalla koulutuksella vastaamaan maahanmuuttajataustaisen opiskelijoidensa yksilöllisiin tarpeisiin vain tyydyttävästi (kaikki muut hyvin). Kehitettävää valmistavassa koulutuksessa näyttää siten olevan erityisesti oppilaitoksissa, joissa maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita on vain vähän.

Kuvio 6. Ammatillisen koulutuksen järjestäjien näkemykset ammatillisen peruskoulutuksen opiskeluvalmiuksiin panostamisen tarpeellisuudesta ja onnistumisesta oppijoiden yksilöllisten tarpeiden huomioimisessa valmistavan koulutuksen aikana

Valmistavan koulutuksen kehittämistarpeiksi koulutuksen järjestäjät nimeävät avoavastauksissa lisärahoituksen ja lisäopiskelupaikkojen lisäksi muun muassa opiskeluvalmiuksien testauksen, koulunkäyntiavustajien käytön, entistä kiinteämmän linkityksen valmistavan koulutuksen ja ammatillisen peruskoulutuksen välillä sekä monialaisen verkostotyön. Erään ehdotuksen mukaan maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden kielellisiä valmiuksia voisi kehittää myös heti ammatillisen peruskoulutuksen alussa, jos perustutkintokoulutukseen valituille järjestettäisiin orientoiva jakso, jossa olisi ammatteihin tutustumista sekä eri aloilla tarvittavan sanaston opettelua esimerkiksi työssäoppimispainotteisena. Tämä pitäisi huomioida myös rahoituksessa.

Yhdessä ehdotuksessa valmistavan koulutuksen opiskelijapaikkoja toivotaan suunnattavan enemmän myös aikuiskoulutukseen, koska aikuisilla maahanmuuttajilla on kotoutumiskoulutuksen jälkeen vain harvoja koulutusvaihtoehtoja. Korpelan ym. valmistavaa koulutusta koskevassa tilannekatsauksessa lukuvuodesta 2011–2012 (2013) on päädytty kuitenkin päinvastaiseen kehittämisehdotukseen: sen johtopäätösten mukaan koulutuksen järjestäminen keskeisille kohderyhmille ei ole toteutunut, koska siihen on osallistunut paljon aikuisia, joilla on jo tutkinto kotimaastaan. Heidät pitäisi ohjata ammatilliseen lisäkoulutukseen tai heidän suorittamansa tutkinnot pitäisi tunnustaa tehokkaammin. Näin opiskelupaikkoja vapautuisi ilman toisen asteen tutkintoa oleville nuorille. Tätä kohdistumisongelmaa sivuttiin myös tämän arvioinnin haastatteluissa: monin paikoin koulutukseen hakeutuville ei ole tarjolla muuta, sopivampaa koulutusta, mikä lisää varsinkin aikuisten ja nuorten aikuisten syrjäytymisriskiä.

Ammatillisen peruskoulutuksen **opettajista** vajaa kolmannes (32 %) on sitä mieltä, että maahanmuuttajataustaiset opiskelijat saavat valmistavassa koulutuksessa riittävän suomen/ruotsin kielen taidon ammatillista peruskoulutusta varten, ja vajaa puolet (46 %) on sitä mieltä, että he saavat siihen riittävät opiskeluvalmiudet. Silti opettajat ovat sitä mieltä, että valmistavassa koulutuksessa maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden tarpeisiin sekä suomen/ruotsin kielen oppimisen että opiskeluvalmiuksien vahvistamisen osalta on pystytty vastaamaan hyvin. Opettajien mielestä molemmat valmiudet ovat valmistavan koulutuksen käyneillä jonkin verran paremmat kuin niillä, jotka koulutusta eivät ole käyneet, ja näistä kahdesta opiskeluvalmiudet ovat kehittyneet hieman paremmin kuin kielelliset valmiudet.

Kyselyyn vastanneista ammatillisen peruskoulutuksen **opiskelijoista**, jotka olivat opiskelleet maahanmuuttajien ammatilliseen peruskoulutukseen valmistavassa koulutuksessa (n = 98), 91 prosenttia oli saanut valmistavassa koulutuksessa mielestään riittävästi suomen kielen opetusta, jonka he arvioivat lähes erinomaiseksi. Vielä useampi (93 %) kertoi saaneensa riittävästi ammatillisessa peruskoulutuksessa tarvittavia opiskelutaitoja, joiden opetus arvioidaan hyväksi. Siitä huolimatta opiskelijat ovat sitä mieltä, että molempien opetusta olisi valmistavassa koulutuksessa tarpeellista lisätä.

5.2.2 Perusopetuksen jälkeinen muu tuki

Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelmaan (2011) sisältyi yhtenä kärkihankkeena nuorten yhteiskuntatakuun eli nuorisotakuun toteuttaminen, joka tuli täysimääräisesti voimaan vuoden 2013 alusta. Nuorisotakuuseen sisältyvän koulutustakuun mukaisesti jokaiselle perusopetuksen päättäneelle taataan koulutuspaikka lukiossa, ammatillisessa oppilaitoksessa, oppisopimuksessa, työpajassa, kuntoutuksessa tai muulla tavoin. Nuorisotakuuseen sisältyvä nuorten aikuisten osaamisohjelma vuosille 2013–2016 puolestaan tarjoaa ilman toisen asteen tutkintoa oleville 19–29-vuotiaille mahdollisuuden suorittaa ammatillinen tutkinto. Nuorisotakuun toteuttaminen koskee luonnollisesti myös Suomessa asuvia maahanmuuttajataustaisia nuoria.

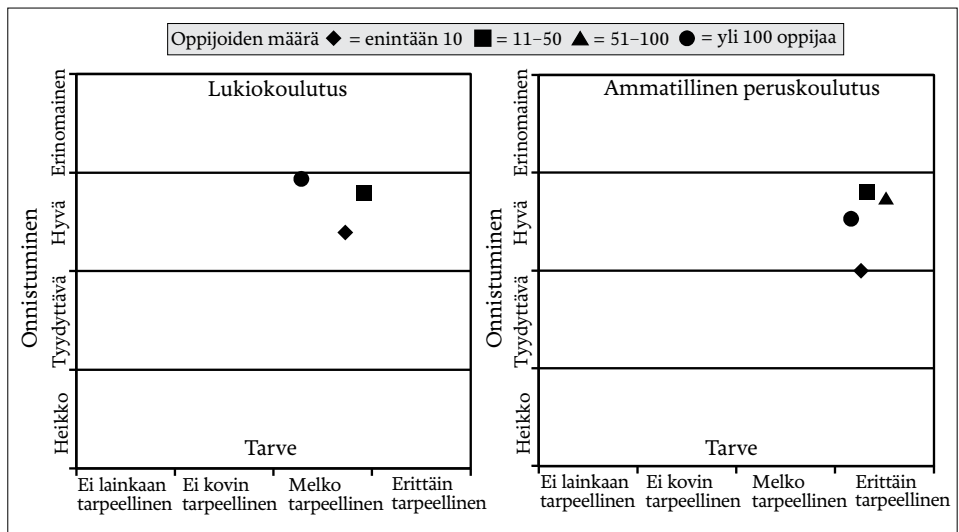
Tässä arvioinnissa perusopetuksen järjestäjiltä (n = 161) kysyttiin, mitä tukitoimia ja mahdollisuuksia niiden alueella on tarjolla niille maahanmuuttajataustaisille nuorille, joilla ei ole riittäviä valmiuksia jatkaa opintoja toisella asteella tai valmistavissa koulutuksissa. 80 järjestäjää ilmoittaa, että niiden alueella nuorille on tarjolla mahdollisuus *tehostettuun ohjaukseen*, ja vastausten perusteella sitä on eniten tarjolla siellä, missä maahanmuuttajataustaisia oppijoita on yli sata. Mahdollisuudet *työpajaharjoitteluun* (78 vastausta) näyttävät puolestaan olevan sitä paremmat mitä *vähemmän* maahanmuuttajataustaisia alueella on. *Opetuskielen jatkokurssimahdollisuuksia* on tarjolla vähiten (46 vastausta). Opetuksen järjestäjät arvioivat kaikki mainitut tukitoimet erittäin tarpeellisiksi; ainoastaan enintään kymmenen oppijan järjestäjät arvioivat ne vain melko tarpeellisiksi. Järjestäjien arvion mukaan tukitoimilla pystytään vastaamaan

maahanmuuttajataustaisten nuorten yksilöllisiin tarpeisiin keskimäärin hyvin, mutta vastauksia on hyvin vähän. Tämä on ymmärrettävää, koska näiden tukimuotojen järjestäminen ei kuulu perusopetuksen järjestäjille. (Liitekuviot 6–8).

Kehittämishdotuksissa toivotaan muun muassa lisää systemaattista ja räätälöityä ohjausta sekä suomen kielen opetusta työpajaharjoitteluun. Ehdotuksissa mainitaan myös esimerkiksi kymppiluokan mahdollisuus erikoistua suomen kielen ja opiskelutaitojen kehittämiseen. Yhteinen viesti näyttää olevan se, että maahanmuuttajataustaisille nuorille tarvitaan hyvin erilaisia koulutusmuotoja jatkossakin, sillä ryhmä on taustaltaan ja valmiuksiltaan hyvin erilainen. Erilaisten koulutusmuotojen tarve nousi esiin myös arviointikäynneillä, kun keskusteltiin myöhään maahan tulleiden tai niiden nuorten tilanteesta, joilla on heikko koulutausta.

5.2.3 Nivelvaiheen tiedonsiirtokäytännöt

Maahanmuuttajataustaisten oppijoiden opiskelun kannalta on tärkeää, että heitä koskevat tarvittavat tiedot siirtyvät koulutusten nivelvaiheissa ennalta sovitulla tavoilla. Ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjistä (n = 63) sovittuja nivelvaiheen tiedonsiirtokäytäntöjä on 75 prosentilla ja lukiokoulutuksen järjestäjistä (n = 68) 71 prosentilla. Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheessa sovittuja tiedonsiirron menettelytapoja on vähemmän kuin esi- ja perusopetuksen välillä (luku 5.1.2).

Kuvio 7. Lukiokoulutuksen ja ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjien näkemykset nivelvaiheiden tiedonsiirron menettelytapojen tarpeellisuudesta ja onnistumisesta niiden avulla oppijoiden yksilöllisten tarpeiden huomioimisessa

Ammatillisessa peruskoulutuksessa nivelvaiheen tiedonsiirron menettelytapoja pidetään erittäin tarpeellisina maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden määrästä riippumatta, kun taas lukiokoulutuksessa niitä pidetään vain melko tarpeellisina (kuvi 7). Selvästi vähiten tarvetta sovituille menettelytavoille on yli sadan maahanmuuttajataustaisen opiskelijan lukioissa (n = 6) ja lukion opettajilla. Näistä eroista huolimatta sekä järjestäjien että opettajien mielestä olemassa olevilla tiedonsiirtokäytännöillä maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden tarpeisiin on onnistuttu vastaamaan hyvin. Heikoimmin ovat onnistuneet ne ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjät, joilla maahanmuuttajataustaisia oppijoita on enintään kymmenen.

Perusopetuksen ja toisen asteen koulutusten väliseen nivelvaiheeseen on kehitetty monin paikoin joko paikallisia tai alueellisia tiedonsiirtokäytäntöjä. Haastattelujen perusteella siirrettävät tiedot eivät kaikissa oppilaitoksissa kuitenkaan tavoita kaikkia niitä opettajia, jotka tietoja tarvitsisivat. Syiksi tähän mainittiin ensisijaisesti tietosuojaan rajoitteet.

Toisen asteen koulutusten ulkopuolelle jääneen nuoren tiedonsiirrosta kunnan etsivälle nuorisotyölle määrätään vuoden 2011 alusta voimaan tullessa nuorisolain muutoksessa. Etsivää nuorisotyötä tehdään ensisijaisesti nuoren itsensä antamien tietojen perusteella, mutta myös opetuksen järjestäjän on luovutettava sille yksilöinti- ja yhteystiedot perusopetuksen päättäneestä nuoresta, joka ei ole sijoittunut perusopetuksen jälkeisiin opintoihin. Koulutuksen järjestäjän on puolestaan luovutettava tiedot alle 25-vuotiaasta nuoresta, joka keskeyttää opinnot ammatillisessa koulutuksessa tai lukiokoulutuksessa. Tietojen luovuttamisen edellytyksenä on nuoren suostumus. Lain mukaan kunnassa on myös oltava nuorten ohjaus- ja palveluverkosto, jonka yhtenä tehtävänä on edistää nuorten palveluiden järjestämiseen liittyvän tietojen vaihdon sujuvuutta suunnittelemalla yhteisiä menettelytapoja viranomaisten kesken. (Nuorisolaki 20.8.2010/693.)

Päätelmiä

Ammatilliseen peruskoulutukseen valmistava koulutus on koulutusmuotona vakiintunut, ja sen avulla koulutuksen järjestäjät ovat mielestään onnistuneet vastaamaan maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden tarpeisiin hyvin. Kyselyyn vastanneet opiskelijat ovat myös tyytyväisiä koulutukseen. Opettajista kuitenkin vain alle puolet on sitä mieltä, että maahanmuuttajataustaiset opiskelijat saavat valmistavassa koulutuksessa riittävän suomen/ruotsin kielen taidon ja riittävät opiskeluvalmiudet ammatillista peruskoulutusta varten. Myös koulutuksen järjestäjät, erityisesti ne joilla maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita on vähän (enintään kymmenen), myöntävät, että koulutuksessa tulisi vahvistaa opiskelijoiden opiskeluvalmiuksia nykyistä enemmän.

Nivelvaihe perusopetuksen jälkeen on erityisesti maahanmuuttajataustaisille nuorille haastava, koska kaikkien suomen/ruotsin kielen taito ei riitä jatko-opiskeluun. Arviointitulosten mukaan koulutustarjonta tässä vaiheessa ei nykyisellään ole riittävä erityisesti niillä alueilla, joilla maahanmuuttajataustaisia nuoria on paljon.

Sovittuja tiedonsiirtokäytäntöjä perusopetuksen ja toisen asteen koulutusten välillä on vähemmän kuin esi- ja perusopetuksen välillä, ja ne ovat vielä vakiintumattomia ja vaihtelevat koulutuksen järjestäjittäin. Haasteita yhteisille menettelytavoille asettaa se, että oppijoiden liikkuvuus perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheessa on edellistä nivelvaihetta yleisempää ja laajempaa. Epätietoisuutta on myös siitä, mitä tietoja voi siirtää ja miten, eivätkä tarpeelliset tiedot välity kaikille maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita opettaville opettajille. Toisaalta tiedonsiirto tapahtuu aina opiskelijan ja huoltajan luvalla, eikä esimerkiksi valmiiksi täytetty tiedonsiirtolomake aina kulkeudu opiskelijan mukana toisen asteen oppilaitokseen. Tarvetta yhteisesti sovituille tiedonsiirtokäytännöille nähdään erityisesti ammatillisessa peruskoulutuksessa, ja eniten kehitettävää näyttäisi olevan niillä koulutuksen järjestäjillä, joilla on toistaiseksi vähän maahanmuuttajataustaisia oppijoita.

5.3 Siirtyminen toisen asteen koulutukseen

Vieraskielisiä hakijoita hyväksytään ammatilliseen peruskoulutukseen suhteessa hakijamäärään selvästi vähemmän kuin kantäväestöön kuuluvia. Kevään 2009 yhteishaussa opetussuunnitelmaperusteiseen ammatilliseen peruskoulutukseen ensisijaisesti hakeneista 2 791 vieraskielisestä opiskelemaan pääsi 55 prosenttia, kun kantäväestöön kuuluvia pääsi 88 prosenttia. Ero on siis merkittävä. (Kilpinen & Salonen 2011.) Kevään 2013 yhteishaussa ammatilliseen peruskoulutukseen ensisijaisesti hakeneiden vieraskielisten määrä oli jo 4 502, ja opiskelemaan hyväksyttiin 54 prosenttia (Koulutuksen sijaintialueen mukaan hakeutuminen koulutuksen sijaintimaakunnasta ja muualta, KOULUTA).

Lukiokoulutuksessa vieraskielisiä nuoria tai aikuisia opiskeli vuonna 2013 yhteensä 4863 (4,6 prosenttia kaikista lukiolaisista). Keskeisenä syynä vieraskielisten vähäiseen määrään on se, että opiskelijat kokevat kielelliset valmiutensa opiskelun kannalta puutteellisiksi (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012a). Tähän haasteeseen vastataan vuonna 2014 aloitetulla lukioon valmistavalla koulutuksella.

5.3.1 Perusopetuksen päättötodistuksen puuttuminen

Arviointiin osallistuneista perusopetuksen järjestäjistä 33 järjestäjää (9 %) ilmoittaa, että kunnissa, joissa ne sijaitsevat, on viimeisen vuoden aikana ollut maahanmuuttajataustaisia henkilöitä, jotka ovat ylittäneet oppivelvollisuusiän mutta joilla ei ole perusopetuksen päättötodistusta. Näistä järjestäjistä 20:llä on yli sata maahanmuuttajataustaista oppilasta. 27 järjestäjää ilmoittaa tarjonneensa ainakin osalle näistä henkilöistä mahdollisuuden suorittaa peruskoulu loppuun, ja 14 järjestäjää ilmoittaa tarjonneensa tämän mahdollisuuden kaikille sitä tarvitseville. Avovastauksissa ja haastattelussa tuotiin usein esiin myös se, että oppilas voi jatkaa perusopetuksessa, vaikka hän ylittäisi oppivelvollisuusiän.

Toisen asteen koulutukseen on kuitenkin mahdollista hakeutua myös ilman perusopetuksen päättötodistusta. Ammatillisessa peruskoulutuksen järjestäjä voi opiskelijan henkilöön liittyvien syiden perusteella valita enintään 30 prosenttia kuhunkin hakukohteeseen otettavista opiskelijoista opiskelijan saamasta valintapistemäärästä riippumatta. Tällaisia opiskelijan henkilöön liittyviä syitä ovat oppimisvaikeudet, sosiaaliset syyt sekä koulutodistusten puuttuminen tai todistusten vertailuvaikeudet. (Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus opiskelijaksi ottamisen perusteista ammatillisessa peruskoulutuksessa 4/2013, 23 §). Kaikki ulkomaisella todistuksella tai ilman päättötodistusta hakevat pyrkivät koulutukseen tämän valinnan kautta.

Myös lukiokoulutuksen järjestäjä voi ottaa osan opiskelijoista muilla kuin perusopetuksen päättötodistuksella koulutukseen hakevista. Koulutuksen järjestäjän tulee tällöin arvioida näiden hakijoiden edellytykset suoriutua lukio-opinnoistaan. (Opetusministeriön asetus opiskelijaksi ottamisen perusteista lukiokoulutuksessa 856/2006, 2 §.) Käytännössä opiskelijaksi ottamisesta päättää lukion rehtori.

Tähän arviointiin vastanneet toisen asteen koulutuksen järjestäjät hyväksyvät opiskelijoikseen keskimäärin *vajaa puolet* niistä maahanmuuttajataustaisista hakijoista, joilla ei ole suomalaista perusopetuksen päättötodistusta. Poikkeuksena ovat kuitenkin yli sadan maahanmuuttajataustaisen opiskelijan lukiokoulutuksen järjestäjät, jotka hyväksyvät vain joitakin hakijoita ilman suomalaista perusopetuksen päättötodistusta.

Erittäin tärkeänä hyväksymisperusteena molemmilla koulutusasteilla pidetään *opiskelun kannalta riittäväksi todettua kielitaitoa*. Lukiokoulutuksessa erittäin tärkeänä pidetään myös *perusopetuksen päättötodistusta tai vastaavia tietoja opiskelijan kotimaasta*, mikä ammatillisessa peruskoulutuksessa arvioidaan vain melko tärkeäksi. Ammatillisen peruskoulutuksen avoimissa vastauksissa hyväksymisen perusteiksi mainitaan myös *erityisopetus, motivaatio* sekä *soveltuvuuskokeet*. Opiskelijan omaa arviota omasta suomen/ruotsin kielen taidostaan ei kummallakaan koulutusasteella pidetä kovinkaan tärkeänä. Mitä enemmän järjestäjällä on maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita, sitä vähemmän painoarvoa opiskelijan omalle arviolle annetaan: yli sadan oppijan järjestäjät eivät pidä sitä lainkaan tärkeänä.

Hyväksyessään koulutukseen maahanmuuttajataustaisia hakijoita yllä mainituin perustein toisen asteen koulutuksen järjestäjät pystyvät mielestään arvioimaan hakijoiden yksilölliset opiskeluvalmiudet hyvin. Ammatillisessa peruskoulutuksessa tämä onnistuu hieman paremmin kuin lukiokoulutuksessa.

5.3.2 Kielikoe

Hakija voidaan jättää valitsematta ammatilliseen peruskoulutukseen, jos hänellä ei ole valmiutta opetuskielen suulliseen ja kirjalliseen käyttämiseen ja ymmärtämiseen (Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus opiskelijaksi ottamisen perusteista ammatillisessa peruskoulutuksessa 4/2013, 24 §). Jo aiemmassa asetuksessa (167/2002) koulutuksen järjestäjälle annettiin oikeus testata sellaisten hakijoiden kielitaito, joiden äidinkieli oli jokin muu kuin opetuskieli. Selvitysten mukaan opiskelukielen suullisen ja kirjallisen taidon testaus lisääntyikin selvästi 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana (Kuisma 2001; Kilpinen & Salonen 2011). Yhtenäisiä määräyksiä kielitestien käytännöistä ei kuitenkaan ollut, joten testausmenetelmät vaihtelivat koulutuksen järjestäjien kesken. Siten hakijoiden asema ei välttämättä ollut tasa-arvoinen valtakunnan eri puolilla.

Uuden asetuksen (4/2013, 24 §) perusteella koulutuksen järjestäjä selvittää hakijan riittävät valmiudet opetuskielen suulliseen ja kirjalliseen käyttämiseen valtakunnallisesti yhtenäisellä kielikokeella. Uuden asetuksen mukaiset valtakunnalliset kielikoepäivät ovat olleet käytössä kevästä 2014 alkaen. Opintoissa vaadittavaa kielitaitotasoa ei ole lainsäädännöllisesti määritelty, mutta valtakunnallisessa kielikokeessa vaadittava kielitaitotaso on B1.2. Asetuksessa on lisäksi määritelty, missä tapauksissa hakijan ei tarvitse osallistua kielitestiin. Hakijan opetuskielen taito katsotaan riittäväksi esimerkiksi siinä tapauksessa, että hän on suorittanut vähintään arvosanalla 7 perusopetuksen suomi tai ruotsi toisena kielenä -oppimäärän kielessä, joka on vastaanottavan oppilaitoksen opetuskieli.

Lukiossa kielitestejä ei ole järjestetty. Arviointikäyntien perusteella jo valittujen vieraskielisten opiskelijoiden opetuskielen taitoa on testattu esimerkiksi lukitesteillä, jotka eivät sovellu kielitaitotason tai esimerkiksi suomi/ruotsi toisena kielenä -opetuksen tarpeen määrittämiseen.

Tähän arviointiin osallistuneet ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjät ilmoittavat kevään 2012 yhteishaussa hylänneensä riittämättömän kielitaidon vuoksi keskimäärin 27 prosenttia kielitestiin osallistuneista hakijoista. Arvioidut hylkäämisprosentit vaihtelevat kuitenkin paljon: 12 koulutuksen järjestäjän mukaan hakijoista yhtään ei hylätty puutteellisen kielitaidon vuoksi, kun taas yhden koulutuksen järjestäjän arvion mukaan hylättyjä oli peräti 87 prosenttia. Ne koulutuksen järjestäjät, jotka ilmoittavat hylkäämisprosentiksi nollan, ovat pääasiassa erityisammattioppilaitoksia

ja pieniä koulutuksen järjestäjiä. Suurimman hylkäysprosentin ilmoittaneista koulutuksen järjestäjistä puolestaan erottuvat omana ryhmänään ne järjestäjät, joilla on lupa järjestää ammatillista peruskoulutusta englannin kielellä.

5.3.3 Aikaisemmin hankitun osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen

Opiskelijan osaamisen tunnustaminen on kirjattu lakiin ammatillisesta koulutuksesta (15.7.2005/601, 30 §). Asetuksessa ammatillisesta koulutuksesta (21.7.2005/603, 3 §) säädetään, että opiskelijalle tulee antaa tieto aikaisemmin hankitun osaamisen tunnustamisen toiminta- ja menettelytavoista. Opiskelijan puolestaan tulee hakea muualla suorittamiensa opintojen tai muutoin hankkimansa osaamisen arvioimista ja tunnustamista. Hakemus tulee tehdä riittävän ajoissa ennen mainittujen opintojen tai opintokokonaisuuden alkamista, ja opiskelijan tulee esittää osaamisen arvioinnin edellyttämä selvitys opinnoistaan tai osaamisestaan. (A 21.7.2005/603, 12a §.)

Tässä arvioinnissa 63:sta ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjästä 14 (22 %) ilmoittaa, että niillä on aikaisemmin hankitun osaamisen tunnistamisen ja tunnustamisen käytännöissä eroja maahanmuuttajataustaisten ja kantaväestöön kuuluvien opiskelijoiden välillä. Järjestäjistä vain yhdellä on enintään kymmenen maahanmuuttajataustaista opiskelijaa, ja loput vastaukset jakautuvat tasaisesti erikokoisten koulutuksen järjestäjien kesken. Tulosten mukaan aikaisemmin hankitun osaamisen tunnistamiseen ja tunnustamiseen liittyviä erityiskäytäntöjä on selvästi lisätty viime vuosina: Kilpisen ja Salosen (2011) selvityksen mukaan lukuvuonna 2009–2010 kantaväestöstä poikkeavia käytäntöjä oli vain vajaalla neljällä prosentilla ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjistä.

Koulutuksen järjestäjien mukaan kantaväestöstä eroavat osaamisen tunnistamisen ja tunnustamisen käytännöt ovat melko tarpeellisia, ja tarve nähdään sitä suurempana, mitä enemmän järjestäjällä on maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita. Opiskelijoiden yksilölliset tarpeet pystytään myös ottamaan hyvin huomioon näillä käytännöillä. Ainoastaan yli sadan maahanmuuttajataustaisen opiskelijan koulutuksen järjestäjät arvioivat onnistuneensa siinä vain tyydyttävästi. (Liitekuvio 9)

Toisaalta useissa avovastauksissa korostetaan, että osaamisen tunnistamisen ja tunnustamisen käytännöissäkkin on noudatettava yhdenvertaisuutta ja että henkilökohtaiset opiskelusuunnitelmat laaditaan joka tapauksessa jokaiselle opiskelijalle hänen yksilöllisistä lähtökohdistaan käsin. Tämä periaate näkyy vahvasti sekä kyselytuloksissa että erityisesti arviointihaastatteluisissa.

Avovastauksista käy myös ilmi, että tarvetta luoda maahanmuuttajataustaisille opiskelijoille erityisiä käytäntöjä ei kaikilla ole, koska opiskelijat tulevat suoraan peruskoulusta eikä heillä juurikaan ole aikaisemmin hankittua osaamista. Aikaisemmin hankitun osaamisen tunnistamisen ja tunnustamisen haasteina sen sijaan pidetään

kirjallisten todistusten puuttumista tai vaikeuksia niiden vertailussa. Koulutuksen järjestäjillä ei ole tarpeeksi tietoa ulkomaisten ja suomalaisten opintojen ja tutkintojen vastaavuuksista (Kilpinen ja Salonen 2011). Todistuksen puuttuessa opiskelijalle on mahdollista järjestää osaamisen näyttäminen käytännössä, mutta osaamisen tunnistamisen työkaluja tarvittaisiin lisää, sillä maahanmuuttajien osaaminen jää usein puutteellisen kielitaidon takia tunnistamatta.

Päätelmiä

Arviointikyselyn perusteella oppivelvollisuusiän ylittäneiden maahanmuuttajien mahdollisuudet perusopetuksen suorittamiseen vaihtelevat opetuksen järjestäjittäin. Tilanne kuitenkin muuttuu, kun perusopetuksiä ylittäneiden perusopetuksen rakenne ja rahoitus yhdenmukaistetaan: ehdotuksen mukaan opetuksen tuntijaossa ja opetussuunnitelman perusteissa otetaan huomioon eri kohderyhmien tarpeet ja opetus muutetaan kokonaan valtiorahoitteiseksi. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2014.)

Ilman suomalaista perusopetuksen päättötodistusta nuoren on vaikea päästä opiskelemaan varsinkin lukiokoulutukseen. Opiskelun kannalta riittäväksi todetun kielitaidon lisäksi nuorelta edellytetään useimmiten myös kotimaassa saatua perusopetuksen päättötodistusta tai sitä vastaavia tietoja.

Ammatilliseen peruskoulutukseen haettaessa maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden yhdenvertaisuutta on parantanut valtakunnallisesti yhtenäinen kielikoe. Tavat osoittaa kielitaitoa ovat myös monipuolistuneet, ja kriteerit vaadittavan kielitaidon osoittamiseen ovat yhdenmukaistuneet.

Maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden aikaisemmin hankitun osaamisen tunnistamiseen ja tunnustamiseen liittyviä erityiskäytäntöjä on arvioinnin mukaan lisätty viime vuosina. Näiden käytäntöjen tarve nähdään sitä suurempana mitä enemmän maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita koulutuksen järjestäjän ylläpitämissä oppilaitoksissa opiskelee. Maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden aikaisemmin hankitun osaamisen tunnistamista vaikeuttavat kirjallisten todistusten puuttuminen tai vaikeudet niiden vertailussa.

5.4 Siirtyminen jatko-opintoihin tai työelämään

Toisen asteen koulutuksen tavoitteena on antaa opiskelijoille jatko-opintokelpoisuus sekä työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja. Tässä arvioinnissa on selvitetty toisen asteen koulutuksen järjestäjien näkemyksiä maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden valmiuksista tehdä jatko-opintoja ja työelämään siirtymistä koskevia päätöksiä.

Ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjien⁸ (n = 44) mukaan ammatillisesta peruskoulutuksesta valmistuneista maahanmuuttajataustaisista opiskelijoista opintojaan jatkaa noin 14 prosenttia. Tämä luku eroaa selvästi Tilastokeskuksen (2014a) tiedoista: vuonna 2011 kaikista toisen asteen ammatillisen tutkinnon suorittaneista päätoimisia opiskelijoita oli vuoden 2012 lopussa 7,4 prosenttia. Tilastoja vieraskielisten opiskelijoiden määrästä ei ole saatavilla. Tässä arvioinnissa saatu luku perustuu järjestäjien arvioon, ja voikin olettaa, että vieraskielisistä ammatillisen peruskoulutuksen päättäneistä opintojaan jatkavien suhteellinen osuus on parhaimmillaan tämän arvion suuruinen. Jotta koulutuksen järjestäjät pystyisivät antamaan henkilökohtaista jatko-opintoihin liittyvää ohjausta, niillä tulee olla myös tarkempaa tietoa valmistuneiden opiskelijoiden sijoittumisesta opintojen jälkeen.

Lukiokoulutuksen järjestäjistä (n = 70) 97 prosenttia ja opettajista (n = 184) 67 prosenttia arvioi, että maahanmuuttajataustaiset opiskelijat saavuttavat opintojensa aikana *jatko-opintopäätösten* tekemiseksi tarvittavat tiedot ja taidot. Ammatillisen peruskoulutuksen osalta luvut ovat hyvin samanlaiset: 92 prosenttia järjestäjistä (n = 63) ja 64 prosenttia opettajista arvioi opiskelijoiden saavuttavan jatko-opintopäätösten tekemiseksi tarvittavat tiedot ja taidot. Maahanmuuttajataustaisten opiskelijoiden määrän kasvaessa jatko-opintoihin ohjauksen tarve kuitenkin kasvaa. Yli sadan opiskelijan ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjät pitävät opinto-ohjauksen lisäämistä jatko-opintopäätösten tekemiseksi jopa erittäin tarpeellisena.

Lähes kaikki ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjät⁹ ovat sitä mieltä, että maahanmuuttajataustaisilla opiskelijoilla on opintojen päättyessä riittävät tiedot ja taidot *työuran suunnitteluun* ja *työnhakuun*. Siitä huolimatta sekä järjestäjät että varsinkin opettajat pitävät tarpeellisena lisätä sekä työuran suunnitteluun että työnhakuun liittyvää ohjausta. Tarve on sitä suurempi, mitä enemmän maahanmuuttajataustaisia opiskelijoita järjestäjällä on.

Maahanmuuttajataustaisille **opiskelijoille** suunnatun kyselyn tulokset tukevat järjestäjien vastauksia: lukiolaisista 85 prosenttia ja ammatillista perustutkintoa suorittavista 77 prosenttia tietää, mitä jatko-opintomahdollisuuksia on olemassa, ja lukiolaisista¹⁰ 80 prosenttia ilmoittaa myös osaavansa hakea toivomaansa opiskelupaikkaa. Ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijoista¹¹ 84 prosenttia puolestaan kokee, että heillä on valmistuttuaan riittävät tiedot ja taidot työpaikan hakemiseen.

⁸ Kysymys esitettiin vain ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjille.

⁹ Kysymys esitettiin vain ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjille.

¹⁰ Kysymys esitettiin vain lukiolaisille.

¹¹ Kysymys esitettiin vain ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijoille.

Päätelmiä

Toisen asteen koulutuksen järjestäjien mukaan maahanmuuttajataustaiset opiskelijat saavat opintojensa aikana riittävät tiedot ja taidot jatko-opintopäätösten tekemiseen, työuran suunnitteluun sekä opiskelu- tai työpaikan hakuun. Ammatillisen peruskoulutuksen järjestäjillä ei kuitenkaan välttämättä ole ajantasaista tietoa ammatillisen perustutkinnon suorittaneiden maahanmuuttajataustaisten siirtymisestä jatko-opintoihin.

Opettajien arviot opiskelijoiden tiedoista ja taidoista ovat järjestäjien arvioita kriittisempiä, ja opiskelijoista noin viidesosa toivoo saavansa enemmän tietoja ja taitoja joko opiskelu- tai työpaikan hakemiseen.